

РАЖДАЕМОСТ И СЕМЕЙНИ ПОЛИТИКИ

Население, Том 41, № 1, 2023, 9-38

ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online)

<http://nasselenie-review.org>; e-mail: nasselenie_review@abv.bg

ПРОМЯНА НА ФЕРТИЛНИЯ МОДЕЛ В ЕВРОПА – ПЕРИОДЕН АНАЛИЗ (1960-2020)

Станислава МОРАЛИЙСКА-НИКОЛОВА

Институт за изследване на населението и човека

Департамент „Демография“

Българска академия на науките

БЪЛГАРИЯ, гр. София 1113, ул. „Акад. Георги Бончев“, бл. 6

stanimn@gmail.com

Резюме: Основна цел на настоящото изследване е да проучи връзката между ТКП, отложените раждания и показателите за средна възраст при раждане на дете в условията на преход към отлагане на ражданията през целия анализиран период. Направен е опит да се оцени моментното въздействие на промените, по-конкретно в края на разглеждания период, върху напречните показатели за раждаемост. На базата на съответните показатели са изследвани сходството и различията в динамиката на наблюдаваните процеси в избрани европейски страни. Според установените сходства в тенденциите на разглежданите показатели са формирани групи от страни, в които преходът стартира по едно и също време и в един сравнително близък социално-икономически контекст. По-подробно внимание е обърнато на много ясно изразеното скорошно отлагане на ражданията, което се наблюдава през 2020 г., когато в началото на годината в Европа се разгръща световната пандемия от Ковид-19.

Ключови думи: ТКП; „ниска, най-ниска ниска“ раждаемост; отложени раждания; средна възраст при раждане на дете; темпо ефект; квантум ефект.

Студията да се цитира по следния начин:

Моралийска-Николова, Ст. (2023). Промяна на фертилния модел в Европа – периоден анализ (1960-2020). *Население*, Том 41, кн. 1, 9-38 ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online).

© Станислава Моралийска-Николова, 2023

Студията е постъпила през март 2023

Приета за публикуване през май 2023

Публикувана онлайн през юни 2023

Авторът е прочел и одобрил окончателния вариант на ръкописа.

FERTILITY AND FAMILY POLICIES

Nasselenie Review, Volume 41, Number 1, 2023, 9-38
ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online)
<http://nasselenie-review.org>; e-mail: nasselenie_review@abv.bg

CHANGING FERTILITY PATTERNS IN EUROPE - A PERIOD ANALYSIS (1960-2020)

Stanislava MORALIYSKA-NIKOLOVA

*Institute for Population and Human Studies
Department of Demography
Bulgarian Academy of Sciences*

Sofia 1113, Akad. G. Bonchev St, bl. 6, BULGARIA

stanimn@gmail.com

Abstract: *The main objective of this study is to investigate the relationship between TFR, delayed births and indicators of the average age of mother at childbirth in the conditions of postponement parenthood transition throughout the analysed period. An attempt was made to assess the immediate impact of changes, specifically at the end of the period considered, on cross-sectional fertility rates. Based on the relevant indicators, similarities and differences in the dynamics of the observed processes in the European countries were studied. According to the established similarities in the trends of the considered indicators, groups of countries were formed in which the transition started at the same time and in a relatively close socio-economic context. In this study, more detailed attention was paid to the very pronounced recent postponement of births observed in 2020, when the global Covid-19 pandemic unfolded in Europe at the beginning of the year.*

Keywords: TFR; “lowest-low fertility”; postponement of first births; average age of mother at childbirth; tempo effect; quantum effect.

This article can be cited as follows:

Moraliyska-Nikolova, St. (2023). *Promyana na fertilniya model v Evropa – perioden analiz (1960-2020)* [Changing Fertility Patterns in Europe – A Period Analysis (1960-2020)]. *Nasselenie Review*, Volume 41, Number 1, 9-38. ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online). (In Bulgarian)

© Stanislava Moraliyska-Nikolova, 2023

Submitted – March 2023

Revised – May 2023

Published – June 2023

The author has read and approved the final manuscript.

Увод

През последните десетилетия се наблюдават значителни промени в модела на раждаемост във всички европейски страни. Ясно е очертана тенденцията на намаление на равнището на раждаемостта, изместване на ражданията в по-високите фертилни възрасти, както и процес на сближаване на показателите на едно относително ниско равнище. От края на миналия век във всички европейски страни се наблюдава понижаване и задържане на раждаемостта под равнището, необходимо за просто възпроизводство, след като в много от тях през 80-те години на миналия век тоталният коефициент на плодovitост (ТКП) е със средни стойности над 2,0. Най-значимата промяна във фертилния модел в Европа през последните няколко десетилетия се отнася до отлагането на ражданията на фона на тази ниска и намаляваща обща раждаемост. В много от европейските страни средната възраст при раждане на дете вече надвишава 30 години. Такъв късен модел на раждаемост не е бил изключение в миналото, когато семействата са големи и жените често раждат деца до края на репродуктивния си живот. Основната разлика между този и съвременния модел на раждаемост, която изразява и най-радикалната промяна в него, е свързана именно с късния старт на формиране на семейството и по-точно със средната възраст, на която жените раждат първото си дете.

В настоящото изследване е анализирана динамиката на периодните показатели за раждаемост в страните от Европа като се акцентира върху процеса на отлагане на ражданията и протичането на т. нар. преход към отлагане на ражданията (Kohler, Billari & Ortega, 2002). Такъв процес на отлагане стартира по различно време, от различна отправна точка и с различен интензитет в отделните страни. Увеличението на средните възрасти при раждане на дете е процес обратнопропорционално свързан с промените в равнището на раждаемост в условията на преход към отлагане на ражданията. Отлагането на ражданията за по-късна фертилна възраст представлява потенциално усложнение при изучаване на промените в периодната раждаемост, защото има временно редуциращ ефект върху периодните фертилни равнища. Като резултат най-често използваният индикатор за периодната раждаемост, какъвто е конвенционалният ТКП, намалява в много страни до изключително ниски нива. Следователно, не е лесно да се прави разлика в периодна перспектива между „истинския“ спад (т. нар. „квантум“ ефект) и временно понижавашото влияние на изместването на времето на раждане на дете (т. нар. „темпо“ ефект). Трудно е да се разграничат движещите сили на всяка промяна във фертилния модел, но в дългосрочен план на тази основа би могло да се даде оценка дали подобни периодни промени водят само до „темпо“ ефекти, без да се отразяват върху кохортните показатели за раждаемостта и крайното потомство на жените. Очаква се, когато процесът на отлагане на ражданията завърши, равнището на периодна раждаемост да се стабилизира макар и на по-ниско равнище спрямо наблюдаваното преди разгръщане на прехода. При напречния анализ наблюденията се правят през определен отчетен период. Анализът се отнася за категория събития, преживени от една съвкупност в течение на този период. Построяват се синтетични показатели или показатели за периода, които се влияят от вариацията на явленията, проявяващи се в този период.

Въпреки споменатите недостатъци периодният анализ на демографските показатели, от една страна, е подходяща перспектива при сравнителни изследвания, отнасящи се до развитието на демографските процеси в определен момент или период от време. От друга страна, той не е „взискателен“ към информационната база и може да бъде своеобразна „моментна снимка“ на текущото състояние, като по този начин позволява да се уловят краткотрайните колебания в хода на демографските процеси. По-конкретно раждаемостта, измерена чрез напречни показатели, отразява своевременно промените в периода, за който се измерва. Поради това изследването на динамиката в стойностите на ТКП, които са чувствителни към варирането на явленията, проявяващи се през съответния период, дава основание да се правят заключения относно влиянието на редица външни фактори върху динамиката на демографските процеси. Икономически кризи, войни, пандемии, промени в политиките за раждаемостта и семейството, както и редица други социално-икономически характеристики на средата се отразяват върху динамиката на периодните показатели за раждаемост. Поради това при напречния анализ съществува опасност да се „пренесат“ в бъдещето явления, които са резултат от специфичните условия на периода на наблюдение. Това, от своя страна, намалява надеждността при прогнозиране на процеса, особено ако през анализирания период настъпват по-значителни изменения в режима на раждаемост.

Основна цел на настоящото изследване е да проучи връзката между ТКП, отложените раждания и показателите за средна възраст при раждане на дете в условията на преход към отлагане на ражданията през целия анализиран период. Направен е опит да се оцени моментното въздействие на промените, по-конкретно в края на разглеждания период, върху напречните показатели за раждаемост. На базата на съответните показатели са изследвани сходството и различията в динамиката на наблюдаваните процеси в европейските страни. Според установените сходства в тенденциите на разглежданите показатели са формирани групи от страни, в които преходът стартира по едно и също време и в един сравнително близък социално-икономически контекст.

Основната хипотеза на изследването е, че отлагането на ражданията води до намаление в периодното равнище на раждаемост, измерено чрез тоталния коефициент на плодовитост (ТКП). В изследването е обърнато по-подробно внимание на много ясно изразеното скорошно отлагане на ражданията, което се наблюдава през 2020 г., когато в началото на годината в Европа се разгръща световната пандемия от Ковид-19. През тази година се отчита намаление в показателите за раждаемостта в почти всички европейски страни, както и увеличение на средните възрасти за раждане на дете/първо дете. Като работна хипотеза може да се предположи, че пандемията води до засилване на процеса на отлагане, въпреки че към сегашния момент липсват статистически данни за периода след 2020 г. Тази промяна засяга отделните страни по различен начин – допринася за засилване на тенденциите в част от страните и за промяна в траекторията на другата част. Анализираният период включва само началната година на пандемията от Ковид-19, а отражението на световната пандемия върху раждаемостта предстои да бъде изследвано в дълбочина. Подобна драстична промяна на средата, която засегна редица аспекти от човешкия живот за кратък отрязък от време и всички страни в света, е удобен случай да се направи оценка